
A japán oktatási rendszer sajátosságai

KISS ÉVA

Az elmúlt év novemberében a Japan Foundation által szervezett tanulmányút során alaposabban megismerhettem a japán oktatási rendszert. Az ottani Oktatási Minisztérium szakembereivel és a Tokió Egyetem Pedagógiai Tanszékének munkatársaival folytatott megbeszélések, valamint a Shikoku sziget keleti felében található tokushimai prefektúra két középiskolájában tett látogatás alkalmával gyűjthettem tapasztalatokat.*

Előjáróban a japán oktatási rendszer két fő vonását kell kiemelni: az egyik, a különösége; a másik, a társadalomban betöltött rendkívüli fontossága.

Bár a japán oktatás célkitűzései, az iskolastruktúra, a tanítási módszerek, a diákok viselkedése, a tananyag stb. sok hasonlóságot mutatnak más országokéval, mégis számottevően különböznek azoktól. Van bennük valami sajátosan „japános”, aminek okait maguk a szigetlakók is sokféleképpen próbálják magyarázni. Hivatkoznak – többek között – földrajzi fekvésére, évszázadokon át tartó izolációjára, természeti erőforrásban való szűkösségére, illetve a konfucionizmusra, melyek nemcsak az oktatást, hanem az emberek magatartását és mentalitását is meghatározzák mind a mai napig.

A „felkelő Nap” országában az élet minden területén érződik az, hogy a társadalom nagy fontosságot tulajdonít az iskolázottságnak. Ennek gyökerei a hagyományokban keresendők, ugyanis az írás-olvasás szeretete, a tudás tisztelete már a múltban is jelentős volt; részben pedig abban, hogy napjainkban a tanulás, a tudás az egyén életében sorsdöntő szerepet játszik. Az, hogy valaki milyen helyet foglal el a társadalmi struktúrában, milyen karriert „fut be”, milyen állást tölt be, elsődlegesen az iskolázottságtól függ, attól, hogy hol és mit tanult. De ugyanakkor az egyén kvalifikációs szintje kihat a társadalom egészére is, s tulajdonképpen a „japán csoda”, a gyors gazdasági fejlődés is részben a magasan képzett népességnek köszönhető. Manapság már nem kell különösebben bizonyítani, hogy egy ország gazdasági fejlettsége, sikeressége és lakosságának szellemi potenciálja között szoros összefüggés van.

Történelmi előzmények, oktatási reformok

A hosszú ideig tartó feudalizmus korában többféle iskola létezett Japánban, hogy a társadalom egyes osztályainak eltérő igényeit kielégítsék. A feudális birtokokon szerveződött „han” iskolákat a szamurájok gyermekei látogatták, akik főleg politikai, erkölcsi és hadászati ismeretekre tettek szert. A faluközösségek által működtetett iskolákban a tehetősebb rétegek gyermekei tanultak. A legelterjedtebbek az úgynevezett „terakoya” vagy „templom” iskolák voltak – mintegy húszezret számoltak össze belőlük –, de ezeket csak részben tartották fenn az egyházak. Elsődleges feladatuk az írás, olvasás és számolás megtanítása volt. Bár a látogatásuk nem volt kötelező és korhatárhoz sem volt kötve, mégis mintegy 40%-ra becsülik azoknak a hányadát, akik ilyen iskolákba jártak. Ez a magas arány annak a következménye, hogy az ismeretek birtoklásának már ebben

* Az Alapítvány anyagi támogatásáért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

az időben nagy jelentőséget tulajdonítottak, ezért lelkesen vettek részt a megszerzésre irányuló oktatásban.

Meiji császár hatalomra kerülésével, 1868-tól óriási változások következtek be, az élet minden területén megkezdődött a modernizáció. Az oktatási rendszerben az első nagy reformot 1872-ben hajtották végre, amikor nyugati mintára egy „sok nyomvonalú”, integrált oktatási struktúrát vezettek be az elemitől az egyetemig. Eleinte az iskolába járást három, majd négy évre tették kötelezővé, később pedig felemelték hat évre, de díjmentes csak 1900-tól vált.

A második nagy reformra közvetlenül a II. világháború után, 1947-ben került sor, amikor a korábbi struktúrát az amerikai modellre alapozott a jelenlegi „egynyomvonalú”, 6-3-3-4 éves iskolarendszer váltotta fel. Ekkortól datálható a tankötelezettség 9 évre való kiterjesztése, valamint a jelenleg is érvényben levő oktatáspolitikai alapelveknek a deklarálása; melyek szerint, egyfelől minden állampolgárnak joga van, hogy képességeinek megfelelően díjtalan kötelező közoktatásban részesüljön függetlenül faji, vallási, nemi hovatartozásától, társadalmi státuszától politikai nézeteitől, anyagi vagy családi háttérétől. Másfelől a személyiség teljes fejlesztése, hogy egy békés, demokratikus nemzet önmagában bízó polgárait bocsássák ki az iskolákból, akik szeretik az igazságot és a békét, becsülik az egyéni értékeket, tisztelik az emberi jogokat, és mély felelősséget éreznek azért, hogy a társadalom hasznos tagjává váljanak.

Az 1950-es évek elején létesített, az Oktatási Minisztérium tanácsadó testületként működő Központi Oktatási Tanácsot azzal bízták meg, hogy a társadalmi, gazdasági változások oktatásra kifejtett hatásait feltárja, javaslatokat tegyen a figyelembevételükre, ill. minden az oktatással kapcsolatos problémát véleményezzen, intézkedéseket fogantatson az oktatás fejlesztése, színvonalának javítása érdekében. A Tanács az 1983. évi átmeneti felfüggesztéséig 27 jelentést készített, amelyek közül a leglényegesebbek az alábbi témákkal foglalkoztak:

- az integrált oktatási rendszer fejlesztésének lehetőségei;
- a nemzetközi együttműködés lehetőségei;
- a tanárok minőségének, képzettségének javítása;
- a közösség és a kultúra viszonya;
- az élethosszig tartó oktatás helyzete;
- az iskolai tankönyvellátás.

Állásfoglalásaik mindegyike közvetve vagy közvetlenül ma is hat az iskolai oktatásra. Mivel az 1980-as évek elejére az ország olyan gyors gazdasági, tudományos, technikai fejlődésen ment keresztül, amely a társadalmi környezetet is erőteljesen megváltoztatta és számos problémát (az iskolától való félelem a vizsgák, túlzott elvárások miatt, gyakori testi fenyegetés, a lemorzsolódás, a fiatalkori bűnözés és a vandalizmus erősödése stb.) vetett fel az oktatásban is, az ezekre irányuló intézkedések meghatározásához a hagyományos út nem bizonyult járhatónak. Ezért 1984-ben megalapították ideiglenes jelleggel – három évre – a Nemzeti Oktatási Reform Tanácsot azzal a céllal, hogy a felmerült nehézségekre radikálisabb és eredményesebb beavatkozási módokat fogalmazzanak meg, dolgozzanak ki, mintegy előkészítve a harmadik nagy reformot. A Reform Tanács, válaszul a kihívásokra, 1987-ben egyrészt hosszú távú feladatként a következőket jelölte meg:

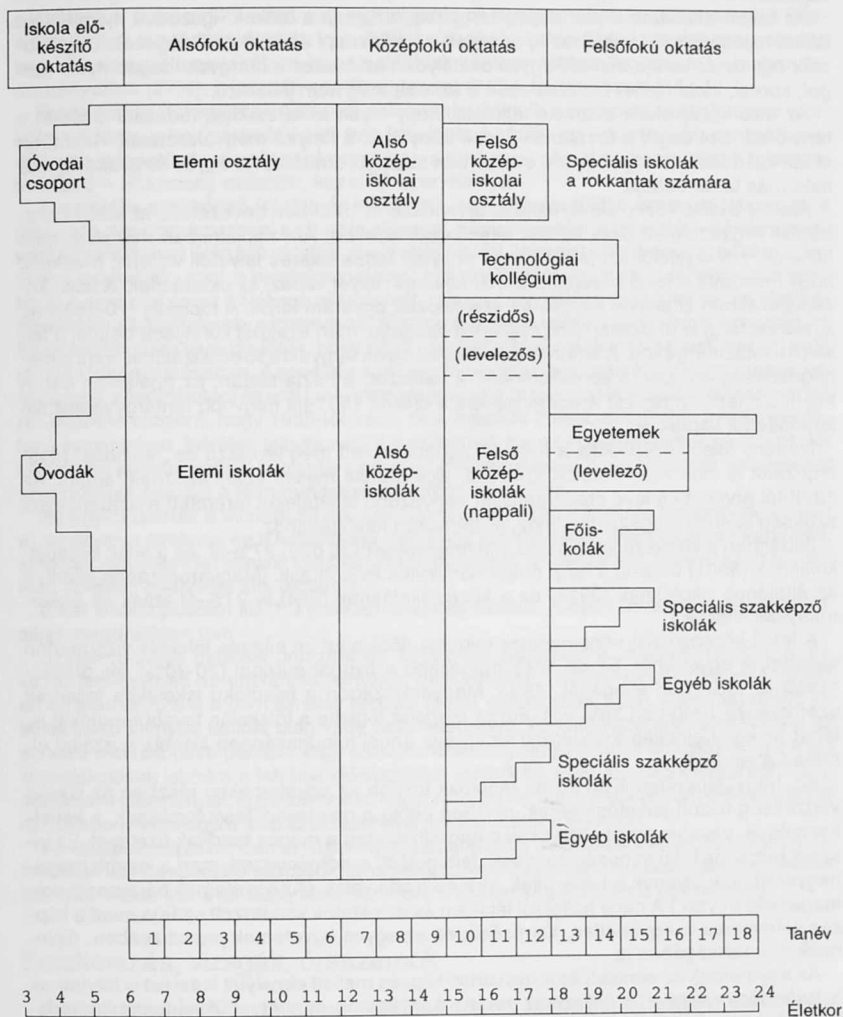
- a tantárgyak sokszínűbb választékát kell kínálni a középiskolai szinten;
- módosítani kell az egyetemi felvételi- és vizsgarendszert;
- növelni kell az oktatási lehetőségeket azok számára, akiket nem fogadnak magukba az oktatási intézmények;
- át kell alakítani az oktatási rendszert úgy, hogy azok külföldi diákokat is tudjanak fogadni.

A Tanács javasolta, hogy a jövőben a csoportoknak való alárendelés helyett az egyéniség tisztelete kerüljön előtérbe, és ahhoz, hogy Japán válaszlón tudjon a technika és az informatika forradalma által fölvetett kérdésekre, nagyobb súlyt kell helyezni az élethosszig tartó oktatásra, képzésre.

A Reform Tanács feloszlása után a Központi Oktatási Tanács újratekerte a munkáját, hogy meghatározza és megvalósítsa a főbb célokkal összhangban álló konkrét teendőket. Ez a reformfolyamat az 1990-es évek elején kezdődött és napjainkban is tart.

A jelenlegi iskolarendszer

A törvény által szabályozott iskolarendszer főbb lépcsőfokait az óvoda (1-3 év), az elemi iskola (6 év), az alsó középiskola (3 év), a felső középiskola (3 év), és az egyetem jelenti, ami általában 4 év, de az orvosi 6 év. Ezeket a különböző szinteken egyéb iskolaféleségek (technológiai kollégiumok, speciális szakképző és iskolák, főiskolák) egészítik ki (1. ábra).



1. ábra
A jelenlegi iskolarendszer Japánban

Iskolai előkészítő oktatásra elvileg kétféle lehetőség van: az egyik „napközi” jellegű, amit a Népjóléti Minisztérium felügyel, inkább csak „megőrzi” a gyerekeket, ezért nem is tekinthető igazán előkészítőnek; a másik, az óvoda, amelyet az Oktatási Minisztérium irányít s amely túlnyomórészt is előkészít az iskolára. Az előbbiekből többsége (60%) állami, míg az utóbbiaké (58%) magánkézen van. Ezekbe az intézményekbe hároméves kortól lehet beírni a gyerekeket egy-három évre. Iskolakezdésre már minden gyermek rendelkezik legalább egy, iskola-előkészítőben töltött évvel.

Az elemi iskola hat éve és az alsó középiskola három éve együttesen adja a kötelező oktatás kilenc évét, ami ingyenes, és hat éves korban kezdődik. Így az iskolalátogatási arány erre az időszakra gyakorlatilag 100%-os. A kötelező oktatás keretében nincs szakképzés.

Az elemi iskolában olyan alaptantárgyakat tanulnak a diákok -igazodva mentális és fizikai fejlődésük fő fázisaihoz –, amelyek a hétköznapi élethez szükségesek. Legtöbbször egy tanár tanítja minden egyes osztályban az összes tantárgyat. Idegen nyelv (angol, koreai, kínai nyelv) tanítása ezen a szinten még nem jellemző.

Az alsó középiskola alapvető feladata, hogy olyan ismeretekkel, tudással lássa el a tanulókat, ami segíti a továbbtanulásuk irányának a helyes megválasztását. Általában ekkor kezdődik az idegen nyelv, elsősorban az angol tanítása. Az egyes tárgyakat itt már más-más tanár oktatja.

Amikor a felső középiskolai oktatás új rendszerét 1950-ben bevezették, az alsó középiskolát végzeteknek csak 42%-a jelentkezett ezekbe. Am napjainkban már több mint 90%-uk, ami egyfelől azt jelenti, hogy ennyien tettek sikeres felvételi vizsgát, másfelől, hogy mostanra a felső középiskola már szerves részét képezi az oktatásnak. A felső középiskolákban általános képzés és szakképzés egyaránt folyik. A többség (70-75%) az általános tárgyakat oktató középiskolákat látogatja, mert ezekből könnyebb bejutni a felsőfokú intézményekbe. A fennmaradó hányad olyan tárgyra specializálódik, mint a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a halászat, a háztartástan, az ápolástan stb. A legutóbbi tantervi revízió eredményeként a diákok 1991-től nagyobb tantárgyválasztási lehetőséget kaptak.

Néhány felső középiskola a nappali tagozat mellett még levelező és „résztidős” (esti) tagozatot is indít azon fiatalok számára, akik munka mellett szándékoznak tanulni. Az 1988-tól érvényben levő kreditrendszer kedvezőbb feltételeket teremtett a tanulmányok szükség szerinti megszakításához, ill. bármikor folytatásához.

Japánban a kötelező közoktatás intézményeinek (36 030) 97%-át, és a felső középiskoláknak (5501) 80%-át a helyi önkormányzatok működtetik. (Magyarországon jelenleg az általános iskoláknak (3917) és a középiskoláknak (824) is 97%-át adják az önkormányzati iskolák.)

A felső középiskolát végzeteknek mintegy 35%-a jut be sikeres felvételi vizsga után valamelyik egyetemre. Ez az érték magasabb a nyugat-európai (20-30%), de alacsonyabb az USA-beli átlagánál (48%). Magyarországon a felsőfokú iskolákba felvettek számaránya 1990-ben 36% volt, ám ez magába foglalta a főiskolán továbbtanulókat is, tehát az egyetemeken továbbtanulók aránya ennél mindenképpen kisebb, s ezáltal elmarad a japántól.

Az, hogy Japánban ilyen sokan tanulnak tovább az egyetemeken részben az iskolai végzettség túlzott jelentőségének, részben pedig a gazdasági felvirágzásnak, a következménye, ugyanis egyre több család engedheti meg a magas tandíjak fizetését. Ez viszont bizonyos fokú minőségi romlást, „felhigulást” eredményezett, mert a kisebb magánegyetemre olyanok is bekerültek, akik nem oda valók. (Az egyetemek háromnegyede magánkézen van.) A nagy hallgatói létszám és az oktatók korlátozott száma miatt a képzés színvonala is egyenetlen, tükröződik ez az egyes egyetemek presztízsében, diplomáik elismertségében is.

Az egyetemek az elméleti és a gyakorlati képzés mellett elmélyült kutatást is folytatnak a tudomány vagy a művészetek terén. A hallgatók mintegy 40%-ának a társadalomtudományok, 20%-ának a műszaki tudományok, 16%-ának a humán tudományok, 7%-ának az oktatás, 6%-ának az egészségügy, 3%-ának a mezőgazdaság és 8%-ának egyéb kisebb ágazat a fő szakterülete.

Az egyetemek közel kétharmada posztgraduális képzéssel is foglalkozik. A master's fokozat („egyetemi doktori”) megszerzéséhez általában két év, a Ph.D. („kandidátusi”) fokozathoz öt év szükséges, kivéve az orvosokat, akiknél ez négy évre redukálódik. A friss diplomásoknak mindössze 5%-a (kb. 50 ezer fő) vesz részt évente posztgraduális képzésben, mert a magas felvételi követelményeknek csak minden harmadik pályázó felel meg.

Az iskolarendszer zömét és a továbbtanulás fő irányát jelentő 4 domináns típuson kívül más iskolafélésegekből is lehet választani a kötelező oktatás befejezése után.

A felsőfokú intézmények másik csoportját a főiskolák alkotják, amelyekbe szintén csak eredményes felvételi révén lehet bejutni. Az elméleti és a gyakorlati képzés itt két vagy három évig tart. Bár a főiskolák száma (591) meghaladja az egyetemeket (523), a hallgatóiknak a száma (525 ezer) alig egynegyede az egyetemekneké (2294 ezer). A főiskolák 90%-a magántulajdonban van. A főiskolások fő szakterületek szerinti megoszlása hasonló az egyetemistákéhoz, bár az előbbieket körében többen foglalkoznak humán tudományokkal (27%), háztartás-gazdaságtannal (24%) és oktatással (15%).

Technológiai kollégiumok 1962-től működnek; diákjain a műszaki, kereskedelmi szakokon öt évig, a hajózással öt és fél évig tanulnak. Az 1991-es reform újabb szakok beindítására is lehetőséget nyújtott. Az országban 62 ilyen – zömében kormányzati tulajdonban levő – intézmény működik, közel 55 ezer diákkal.

A speciális szakképző iskolák és az egyéb iskolák egyedülálló szerepet játszanak a japán oktatási rendszerben, amit az is elősegít, hogy létesítésük feltételei – néhány alapvető követelményt (képzett oktatók, megfelelő épület, infrastruktúra) nem számítva – kevésbé szigorúak, mint a hivatalos oktatási intézményekéi. Így arra is lehetőségük van, hogy a szakmai és az általános oktatásnak igen gazdag választékát kínálják az alsó középiskolai végzetetteknek, rugalmasan alkalmazkodva a változó társadalmi igényekhez. Ezért mindinkább elvárják tőlük, hogy mind nagyobb részt vállaljanak az élethosszig tartó oktatás lebonyolításában. A speciális szakképző iskolák népszerűségét, hogy vannak kor reggeli, késő délutáni és esti tanfolyamaik is azok számára, akik napközben nem érnek rá. Jelentős vonzerő, hogy 1985-től azok, akik legalább 2 évet elvégeztek a felső közép-fokú kurzusokon, felvételi vizsga nélkül kerülhetnek be az egyetemekre. Egyre több főiskolás és egyetemista is látogatja ezeket az intézményeket, hogy speciális ismereteket szerezzenek például a kommunikáció, az informatika terén.

Az egyéb iskolák a különböző korú és végzettségű diákokat olyan ismeretekkel látják el, amelyek a szakmai és a hétköznapi életükhöz szükségesek. Vannak olyan kurzusok, amelyek egyetemi felvételre készítik fel, másokon a tantervezést, főzést, szabás-varrást, ápolást, nyelveket stb. oktatnak.

E két iskolatípusban kb. 1,3 millióan tanulnak évente. A 6611 intézmény döntő többsége magánkézen van.

Szintén sajátos oktatási „intézmény” képeznek Japánban a „magoló” iskolák, a „ju-ku”-k, amelyeknek három típusa (elméleti, nem elméleti, felvételi előkészítő) különíthető el. Az elemi 70%-a a nem elméleti képzést (zene, művészetek, sport, szépirodalom) nyújtó jukukat veszi igénybe tanítás után vagy vasárnaponként. Az alsó középiskolások 45%-a az elméleti oktatást (korrepetálást vagy plusz ismereteket) nyújtó jukukat látogatja, míg a felső középiskolások jobbára a felvételi előkészítőket keresik fel. Erről az „iskolaféleségről” megoszlanak a vélemények: egyesek szerint nagyon hatékony, míg mások viszont erősen vitatják ezt. Mindenesetre egyre több szülő szeretné jukuba járattatni a gyerekeit.

Az iskolarendszer minden szintjén megtalálhatók azok a speciális iskolák, ill. a normál iskolákban azok a speciális osztályok, amelyek a fizikailag és/vagy mentálisan sérült gyerekek számára biztosítják a tanulást, alkalmazkodva a rokkantságuk fokához és típusához.

Beiskolázás, vizsgák, óraszámok

A közoktatásban a japán kormányzat igen szigorú körzetesítési politikát érvényesít, ami azt jelenti, hogy minden körzetnek csak egy köziskolája lehet az egyes szinteknek megfelelően. A japán gyerekek kizárólag a lakóhelyük szerinti köziskolákat látogathatják, csak akkor választhatnak iskolát, ha magániskolába iratkoznak.

A kötelező oktatás intézményeiben soha sincs felvételi vizsga, az egyéb iskolafelésekben és a magániskolákban viszont az óriási túljelentkezés miatt mindig van. A legtöbb diák először felső középiskolába felvételizik, leggyakrabban matematikából, továbbá japán és angol nyelvből, valamint természet- és társadalomtudományokból. A felvételi követelmények és a felvételi vizsgák egy prefektúrán belül azonosak. Korábban néhány iskola megkísérelte eltörölni a felvételi vizsgát, ez azonban csak a tekintélyük csorbulásához, vonzerejük csökkenéséhez vezetett; ezért hamarosan újra bevezették.

Valószínű, nem sok ország van még a Földön, ahol a tanév április 1-jén kezdődik és a következő év március 31-én fejeződik be. Japánban a tanév a költségvetési év alakulását követi. Az elemiben és az alsó, továbbá a legtöbb felső középiskolában a tanév három fő periódusra tagolódik. Az első áprilistól szeptemberig, a második októbertől decemberig, a harmadik januártól márciusig tart. Ugyanakkor a felsőfokú tanintézetekben két szemeszter különíthető el: áprilistól szeptemberig az első és októbertől márciusig a második.

A nyári szünet a leghosszabb, július második felében kezdődik és augusztus végéig tart. A téli szünet a naptári év, a tavaszi pedig a tanév végén általában két-három hét, de hogy pontosan mennyi az egyes vakációk hossza az iskolánként, és helységenként változhat.

A beszámolók időpontjai a szemeszterek zárásához kapcsolódnak. Rendszerint öt vizsgát kell letenni egy tanév során: hármát a „félévек” végén, kettőt „félév” közben, májusban és októberben. Kisebbszámú kérelmek – tesztek formájában – azonban havonta is előfordulhatnak. Japánban nagyon ritka, hogy a diák az adott szinten előírt minimum követelményeket nem teljesíti, azaz megbukik; évismétőlörökl pedig szinte nem is lehet beszélni. A tesztek az azonos évfolyamok tanárai közösen állítják össze. Érdekes, hogy a felső középiskolák szakosodott tanulói olyan ágazatok tartozó cégtől kapják a vizsgafeladatokat, amelyekre szakosodtak, például az ipar szakosok egy nagyvállalattól. E rendszer révén is az elméleti és a gyakorlati képzés egységére törekednek, hogy minél jobban felkészítsék az ifjúságot arra, hogy hasznos tagjaivá váljanak a társadalomnak.

Az Oktatási Minisztérium előírásai szerint a tanítási napok számát legalább 210 napon vagy több mint 35 héten kell meghatározni. Ma a legtöbb iskolában 220 nap a tanítás, az új tantervi revízió viszont már 39 hetet tesz kötelezővé.

Japánban a tanulók csak nagyon indokolt esetben maradnak távol az iskolától, az igazolatlan hiányzás nem jellemző. Ehhez hozzájárul, hogy a szülők igen komolyan veszik az iskolát, ami szintén a japán mentalitásban, a nagyfokú önfegyelmre, a kemény és kitartó munkára való nevelés elvében gyökerezik.

Az évi, a heti és a napi óraszámok a felső középiskolákban a legmagasabbak. Egy felső középiskolás hetente 32 órát, évente pedig több mint 1100 órát tölt tanulással az iskolában, ugyanakkor egy magyar 8. osztályos alig 800 órát. (1. táblázat).

	Heti és évi óraszám összesen	Évfolyamok					
		1	2	3	4	5	6
Elemi iskola	Heti óraszám	25	26	28	29	29	29
	Évi óraszám	850	910	980	1015	1015	1015
Alsó középiskola	Heti óraszám	30	30	30			
	Évi óraszám	1015	1015	1015			
Felső középiskola	Heti óraszám	32	32	32			
	Évi óraszám	1120	1120	1120			

1. táblázat

A heti és az évi óraszámok a japán alsó- és középfokú oktatás intézményeiben (1993)

A szigetországban a tanulóknak általában napi 6 órájuk van hétfőtől péntekig és 2-4 szombaton. Az elemiben az órák 45, a középiskolákban 50 percesek, a szünetek mindössze 10 percesek. Napjainkban még már néhány iskolában minden második szombat

szabad – a meglátogatott tokushimai felső középiskolában ezt csak 1993-ban vezették be – amit sokan elleneznek, mert attól tartanak, hogy ezáltal csökken a tanulási kedv, ill. lazul a fegyelem; és aggódnak, hogy a megnövekedett szabad idejüket nem fogják tudni hol eltölteni a diákok.

Iskolai élet Japánban

A tanulók hétköznapjai függetlenül az iskola típusától nagyon sok hasonlóságot mutatnak egymással. Egy napjuk a tokushimai Jonan Felső Középiskolában tapasztaltak alapján a következőképpen írható le.

Réggel 8.20-ig megérkeznek az iskolába, a többség kerékpáron. Ám azok, akiknek 7.55-től valamilyen szabadon választott tárgyból órája van, korábban jönnek. 8.45-től egy rövid (kb. 10 perces) osztályfőnöki eligazítás van, majd 9 órától megkezdődik a tanítás, amit csöngő helyett egy sajátos szignál jelez. A délelőtti négy óra után 12.45 és 13.25 között a gyerekek az osztályteremben megebédelnek.

Ebédre vagy azt fogyasztják el, amit otthonról hoztak – igen elterjedtek az „ételes dobozok”, amelyekben meleg és hideg étel egyaránt megtalálható –, vagy azt, amit az iskola biztosít. Hogy a kétféle lehetőség közül, melyiket alkalmazzák, az a középiskolában a helyi adottságtól függ; az elemi iskolákban viszont kőtelező a meleg ebédrel való ellátás. A narutói Daini Alsó Középiskolában mi is megkóstolhattunk egy ilyen ebédet, ami előételből, főételből (rizs és hal), egy darab mandarinból és 2dl tejből állt. Mindennap ugyanezt kapják a gyerekek azzal a különbséggel, hogy a rizs helyett egy héten kétszer kenyér van. Ez az iskolai menü 300 jenbe, közel 300 Ft-ba kerül. (Egy ehhez hasonló összetételű ebéd egy egyszerű étteremben körülbelül 1000 jenért kapható.)

A „kiadós” ebédet ismét két tanítási óra követi, azután pedig a közös takarítás következik. Az osztályterem és az iskola egyéb helyiségeinek takarítását hagyományosan az iskolások maguk végzik. Talán ezért is vigyáznak jobban a rendre, és ezért is tisztábbak a termek, a folyosók, mint nálunk. (Az elemi iskolákban az első évfolyamosoknak a felsőbb évesek segítenek, évente egyszer a tanév végén pedig az összes diák egyszerre dolgozik az iskola minden zugának kitarításán.)

Fél négytől újra együtt van az egész osztály, és az osztályfőnök vezetésével megbeszéli a nap legfontosabb eseményeit. Ezután az elemi iskolákból rendszerint hazaindulnak a diákok, de a középiskolákban még részt vesznek a kötelezően választott tárgyak óráján, s csak utána, 16.30 körül hagyják el az iskolát. Ezek az órák vagy egy sportág művelésére, vagy valamelyik tantárgyban való elmélyülésre szolgálnak.

A napirend a hét minden napján így alakul, a péntek csak annyiban más, hogy a délutáni két tanóra után egy egyórás klubfoglalkozás van, aminek tárgyát a diák választja meg. A tokushimai iskolában 18 féle sportág és 25 féle egyéb tevékenység (varrás, művészetek, kertészet, számítástechnika stb.) közül választhatnak. Szombatonként csak délelőtt van tanítás.

Az elemi és a középiskolások közül sokan – iskolai elfoglaltságuk „letudása” után – az igényeiknek megfelelő jukuba mennek, ami azt jelenti, hogy 6-7 óra körül érnek haza. Hosszúak és zsúfoltak tehát a diákok hétköznapjai, s még hétvégeken is korlátozott a tényleges szabadidejük.

Japánban tudatosan törekednek arra, hogy függetlenül az iskola helyétől, minden diák azonos „szolgáltatásokat” vehessen igénybe, s kedvező fizikai környezetben tanulhasson. Ezért számos új, modern iskolát létesítettek az elmúlt évtizedekben, és nagy hangsúlyt helyeztek ezek azonos szintű felszereltségére is. Így a tokushimai felső és a narutói alsó középiskola között nem tapasztaltunk lényeges különbséget: mindkettő viszonylag új, modern, kétszintes épület, hatalmas fedett és szabadterei sportpályákkal, belső udvarral, könyvtárral. Az osztályterem tágasak, világosak, tiszták, néhányban, pl. a számítástechnika teremben kizárólag papucsban lehetett közlekedni.

Mivel az osztályterem mindegyikében sokféle oktatási segédanyag (írásvetítő, diavetítő, tv, video, stb.) található, ezért gyakrabban is alkalmazzák azokat, mint ahol a szünetekben kell egyik tanteremből a másikba vinni az eszközöket, mert kevés van belőlük. A tanárok Japánban is szabadon dönthetnek a segédeszközök és a tanítási módszerek megválasztásáról.

A jól berendezett, oktatási eszközökkel kitűnően ellátott termekben a hangulat mégis komornak vagy inkább komolynak hatott, részben a falak kopársága, szürkésége, a székek, padok katonás rendje miatt, részben pedig a diákok sötét színű uniformisa miatt. Olyan merevnek, mesterkéltnek tűnt minden, mintha nem is „igazi” iskolában jártam volna! „Hiányzott” az órák alatti fecsegés, duruzsolás, a szünetben a zsbongás, a hangos nevetés, a tanárok figyelmeztető szava. Itt nem kellett sem az osztályban, sem a szünetekben a folyosón felügyelni a gyerekekre. Számukra természetes az a rendkívüli fegyelmezettség, ahogy órán figyelnek, vagy ahogy azon kívül viselkednek az iskolában (is). Csak így lehetséges például a felső középiskolában hogy minden osztályterem ajtaja nyitva van.

A tanulók nemcsak az iskolában hordják az egyenruhájukat, hanem az iskolán kívüli rendezvényeken is (nyári tábor, tanulmányi kirándulás, versenyek stb.) A lányok általában sötétkék szoknyát és kék vagy fehér blúzt, a fiúk fekete nadrágot és zakót, ill. fehér inget viselnek. Tornaórán szintén egyenruhában tornáznak. Az uniformisok beszerzése a tanárok közreműködésével az iskolában történik. A szülők ott veszik meg valamelyik – az iskola által felkért – kereskedő cégtől a ruhákat, amely a nagytételű vásárlás miatt tete-mes kedvezményt is ad.

Az osztályok létszámában attól függően, hogy hol található az iskola, számottevő különbségeket lehet felfedezni. Az országos átlag az elemi iskolában 31 fő, az alsó középiskolában 38 fő. A maximális felső határt az Oktatási Minisztérium 45 főben állapította meg a közoktatási intézményekben. A narutói alsó középiskolában 36-40 fős osztályokat láthatunk, míg a tokushimai felső középiskolában 25-30 főseket. Bár a tanárok megszokták ezeket a nagylétszámú osztályokat, és számukra nem jelent különösebb problémát a tanítás, mivel a fő cél, az ismeretek átadása így is megvalósulhat (legalábbis szerintük!). Ennek ellenére a kormányzat a jövőben szeretné elérni, hogy az osztályok kisebb létszámúak legyenek. (Nálunk országosan 22 fő jut egy osztályra.)

A magas osztálylétszámok elsődlegesen a nyelvi órákon hátrányosak. Sajnos, ma még nagyon sok helyen 30-40 fős „csoportokban” tanítják az idegen nyelveket, jobbra az angolt. Ez, és a tanítási módszer, mely a nyelvtanra és az olvasásra helyezi a hangsúlyt, szintén oka annak, hogy a szigetlakók nem beszélnek jól az idegen nyelveket. Magyarítható ez azzal is, hogy a XX. századtól egyre több japánul írt tankönyvet használnak az oktatásban, míg korábban idegen nyelven írottakból is tanultak; valamint azzal, hogy szigetország lévén viszonylag kevés a külföldi látogató, kevés japán utazik külföldre, így az idegennyelvi kommunikáció lehetőségei csekélyek.

Japánban rendkívüli figyelmet fordítanak a különbségek minimalizálására. A nagyobb eltérések (pl. az osztályméretekben, az iskolai élet eseményeiben) döntően az iskola környezetéből fakadnak, de az iskolák felszereltségében, a tananyagban, a tankönyvekben, a tanárok minőségében stb., s ez által a tanulók teljesítményeiben alig vannak különbségek.

Az Oktatási Minisztérium itt közvetlenül nem szól bele a tananyagba, azonban a legfontosabb tantárgyak esetében meg vannak határozva az alapkövetelmények, amelyek alapján az egyes iskolák kidolgozhatják helyi tantervüket, képzési-oktatási elképzelésüket. A kötelező közoktatási intézményeinek helyi tantervei nagyon hasonlóan egymáshoz, ami szintén az uniformizáltságot erősíti; a nem kötelező iskoláké, a felső középiskoláké viszont már sokkal több egyedi, sajátos vonást tartalmaznak, s jobban igazodnak a tanulók változó igényeihez.

A helyi oktatási, nevelési célkitűzések nemcsak attól függenek, hogy hol található az iskola, hanem a tantestület összetételétől, minőségétől is. A narutói alsó középiskola neve az iskolai élet alapelveit jelentő japán szavak (baráti együttműködés, szabályok tisztelete, egymás vidám köszöntése) rövidítéséből tevődik össze. A tokushi-mai felső középiskolában a legfontosabb nevelési cél: független és önmagukban bizó, kiegyensúlyozott, az emberi jogok tudatában levő személyiségek felnevelése, akik tisztelni tudják mások jogait.

A különböző iskolatípusokban tanított tárgyakat és óraszámukat három példa szemlélteti, amelyekről az ország más-más részeiben levő iskolák több-kevesebb mértékben eltérhetnek (2., 3. és 4. táblázat).

Említésre méltó, hogy az elemi iskolától kezdve a földrajzot és a történelmet a „társadalomtudományok” blokkban oktatják, míg a fizikát, a kémiát, a biológiát a természettudományokéban. Így a tantárgyblokkok éves óraszámjai megoszlanak a blokkot alkotó tárgyak között. Az egy blokkba tartozó tárgyakat vagy párhuzamosan vagy felváltva tanítják az iskolától, ill. a tanári adottságoiktól függően. Az alsó középiskolák tantervében az elemi iskolákéval csaknem azonos tantárgyak szerepelnek magasabb óraszámokban. Új elemként az egészségügy és az iparművészet, valamint a választható tantárgy jelenik meg.

A legnagyobb eltérések a felső középiskolák tantervében figyelhetők meg. A tantárgyterületeken belül különféle tantárgyak találhatók, amelyek közül egy kötelező, a többi pedig szabadon választható. Az első évfolyamban mindenki ugyanazokat a tantárgyakat tanulja, a második és a harmadik évfolyamokban viszont különböző (humán- és társadalomtudományi vagy természet-tudományi, elméleti vagy sport) irányba lehet szakosodni.

A tankönyveket az Oktatási Minisztérium által felállított követelmények alapján szerkesztik, és kizárólag azok kerülhetnek kereskedelmi forgalomba, amelyeket a Tankönyvet Felügyelő Tanács elfogadott, jóváhagyott. Azonban abban, hogy egy tantárgyat melyik rendelkezésre álló tankönyvből tanítják, abban a tanárok dönthetnek. A fontosabb tárgyak könyveit évente javítják, korrigálják, míg a kevésbé lényegeseket háromévenként. A kötelező oktatás ideje alatt a tanulók ingyenesen kapják a tankönyveket, amelyeket függetlenül az órarendtől, minden nap magukkal visznek az iskolába és tanítás után pedig haza. A tankönyvrendek kívül még nagyon sok kiegészítő anyag és segéd-eszköz áll a diákok, ill. a tanárok rendelkezésére, amelyekből tetszőlegesen válogathatnak.

A kötelező közoktatási intézmények kivételével minden iskola-típusban van tandíj, melynek összegét a helyi oktatási bizottságok határozzák meg. A tokushimai felső középiskolában például. 9000 jen havonta. Ennek az éves összege (108 ezer jen) egyrészt egy ipari munkás átlagos éves jövedelmének (3 millió jen) csak 3,6%-a, másrészt mindössze 13%-a annak a 816 ezer jennek, amibe egy felső középiskolás kerül az országnak. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a szülők ennyivel járulnak hozzá gyermekük felső középiskolai tanításához. Azok a tanulók, akik felső középiskolai vagy felsőfokú tanulmányaikat pénzügyi okok miatt nem tudnák folytatni a Japán Ösztöndíj Alapítványhoz fordulhatnak kölcsönért. A felső középiskolások kamatmentes támogatásban részesülnek, az egyetemistáknak és a főiskolásoknak 3%-os kamatot számolnak fel a diploma megszerzésétől. 1990-ben 450 ezren szorultak az Alapítvány segítségére, ami a 8,1 milliós diákszágnak 5,5%-a.

Japánban a költségvetési kiadások 14%-át fordítják az oktatásra, kultúrára, tudományra, hazánkban 6-7%-át. Előbbiben egy óvodásra 517 ezer jen, egy elemistára 771 ezer jen, egy alsó középiskolásra 809 ezer jen, és egy felső középiskolásra 816 ezer jen jut évente. A sziget- országban minden iskola, magánintézmény kap egy bizonyos összeget a központi és a helyi kormányzattól a működéséhez.

A tanárok helyzete

Japánban a tanárok társadalmi elismertsége, szakmájuk presztízse sokkal magasabb, mint nálunk. A tanárok az orvosokkal, ügyvédekkel azonos szintű társadalmi megbecsülésben részesülnek, a történelmi gyökerekkel függ össze részben pedig azzal, hogy ma is rendkívüli jelentőséget tulajdonítanak az iskolázottságnak. Ezért is biztosítja a törvényhozás, hogy a tanárok fizetése meghaladja más hasonló végzettségű és korú „közszolgák” fizetését.

A fizetés a tanárok életkorától, szakmai tapasztalatától, végzettségétől függ, ill. az iskolatípustól. A kezdő havi keresetek a főiskolai végzettségűektől a Ph.D. fokozattal rendelkezőkig, az óvodától az egyetemekig 160 és 280 ezer jen között mozognak. Ugyanakkor az átlagfizetés más területeken 250-300 ezer jen. A magán- és a köziskolák tanárainak jövedelme között nincs számottevő különbség, de az idősebb tanároké a kezdőkének akár kétszerese is lehet.

Tantárgy	Évfolyamok					
	1	2	3	4	5	6
Japán nyelv	9	9	8	8	6	6
Társadalomtudományok	—	—	3	3	3	3
Számтан	4	5	5	5	5	5
Természettudományok	—	—	3	3	3	3
Élő kísérlet*	3	3	—	—	—	—
Ének-zene	2	2	2	2	2	2
Rajz és kézművesség	2	2	2	2	2	2
Háztartástan	—	—	—	—	2	2
Testnevelés	3	3	3	3	3	3
Erkölcstan**	1	1	1	1	1	1
Speciális tevékenység***	1	1	1	2	2	2
Összesen	25	26	28	29	29	29

* Az első két évfolyam számára 1992-ben bevezetett tantárgy a természet- és a társadalomtudományok helyett, hogy elősegítsék a tanulók tapasztalati úton való ismeretszerzését.

** A magániskolákban az erkölcsi oktatás óraszámának egy részét vagy egészét a vallás oktatására fordítják

*** Magába foglalja a diáktevékenységet (diáktanács, klubtevékenység stb.), az iskolai eseményeket (ünnepi események, sport- és tanulmányi versenyek) és az egyéb diákfeladatokat (ebédeltetés és takarítás szervezése).

2. táblázat

Tantárgyak és heti óraszámuk az elemi iskolákban 1992-től

Tantárgy	Első	Második	Harmadik
	évfolyam		
Japán nyelv	5	4	4
Társadalomtudományok	4	4	2-3
Matematika	3	4	4
Természettudományok	3	3	3-4
Ének-zene	2	1-2	1
Képzőművészetek	2	1-2	1
Egészségtan és testnevelés	3	3	3-4
Iparművészet és háztartástan	2	2	2-3
Erkölcstan	1	1	1
Speciális tevékenység	1-2	1-2	1-2
Választható tantárgyak*	3-4	3-6	4-8
Összesen	30	30	30

* Sport, zene, művészetek, nyelvek tanulására nyújtanak lehetőséget

3. táblázat

Tantárgyak és heti óraszámuk az alsó középiskolákban 1993-tól

Japánban a tanári pályára kevésbé jellemző az elnöiesedés, mint nálunk, viszont a miénkhez hasonlóan az óvodától a felsőfokú intézmények felé haladva egyre kisebb a nők aránya. Az elemi iskolákban 56%-os a részesedésük, a felső középiskolákban viszont már csak 19%.

Tantárgy terület	Tantárgyak	Óraszámok
Japán nyelv	Japán nyelv I.*	4*
	Japán nyelv II.	4
	Japán nyelvi kifejezés	2
	Kortárs japán nyelvek	3
	Klasszikusok	4
Társadalomtudományok	Jelenlegi társadalom*	4*
	Japán történelem	4
	Világtörténelem	4
	Földrajz	4
	Etika	2
	Politika és gazdaságtan	2
Matematika	Matematika I.*	4*
	Matematika II.	3
	Algebra és geometria	3
	Analízis	3
	Differenciál- és integrálszámítás	3
	Valószínűségszámítás és statisztika	3
Természettudományok	Természettudomány I.*	4*
	Természettudomány II.	2
	Fizika	4
	Kémia	4
	Biológia	4
	Földtudomány	4
Egészségtan és testnevelés	Testnevelés*	7-9*
	Egészségtan*	2*
Művészetek**	Zene I-III.	2-2-2
	Szépítőművészetek I-III.	2-2-2
	Kézművésesség I-III.	2-2-2
	Szépírás (Kalligráfia)	2-2-2
Idegen nyelvek	Angol nyelv I.	4
	Angol nyelv II.	5
	Angol nyelv II. A	3
	Angol nyelv II. B	3
	Angol nyelv II. C	3
Háztartás-gazdaságtan	Általános háztartás-gazdaságtan***	4
	Speciális tevékenységek*	1 vagy több óra*
	Klubtevékenységek*	1 vagy több óra*

* Mindenki számára kötelező tantárgyak és óraszámok. A többi tantárgy szabadon választható.

** A négyféle művészeti ág közül egy kötelező mindenki számára.

*** Csak lányok számára kötelező.

4. táblázat

Tantárgyak és heti órázámok az általános oktatást nyújtó felső középiskolákban 1994-től

Azt, hogy minden diák azonos minőségű oktatásban részesüljön, azáltal is megpróbálják elősegíteni, hogy a tanárokat bizonyos időközönként, (többnyire 6-7 évenként) át-helyezik egyik iskolából a másikba. A kötelező iskolákban tanítókat általában az adott településen, a felső középiskolai tanárokat pedig az adott prefektúrán belül irányítják át egy másik intézménybe.

Ahhoz, hogy valaki iskolában taníthasson, tanári diplomával kell rendelkeznie, (ami döntően egyetemi végzettséget takar), és át kell esnie egy tanárkinevezési procedúrán, amelyet rendszerint a prefektúra oktatási bizottsága bonyolít le. Az általános, szakmai és

tanítási témákra vonatkozó teszteket követően ilyenkor elbeszélgetnek a jelöltekkel, a testnevelők és a művészeteket oktatók pedig a gyakorlatban is bemutatják tudásukat. A döntést az írásbeli és a szóbeli „teljesítmény”, továbbá a diploma eredménye alapján hozza meg a testület, amely ha kedvező, akkor az iskolát is kijelöli, ahol a sikeres pályázó megkezdheti a munkáját.

Japánban alapvető oktatáspolitikai meggyőződés, hogy az iskolai oktatás színvonalát az ott tanító tanárok felkészültsége határozza meg. Ebből kiindulva nagy gondot fordítanak a tanárok képzettségének emelésére. Az 1970-es évek végén az Oktatási Minisztérium a Központi Oktatási Tanácsot kérte fel annak tanulmányozására, hogyan lehetne a tanári munka színvonalát tovább javítani. A bizottság javaslataira az 1980-as években a kezdő tanárok számára egyéves szakmai továbbképzést vezettek be, ugyanakkor a gyakorlott pedagógusoknak számos továbbképzési programot (oktatás menedzselése, speciális tárgyak tanítása, erkölcsi nevelés stb.) kínálnak, amelyekre többnyire a tartományi vagy a nagyobb városok oktatási központjaiban bonyolítanak le. Ezen kívül lehetőség van posztgraduális képzésre és külföldi tanulmányutakra is. 1959-től évente ötezer japán tanárt küldenek tapasztalatszerzés céljából más országokba.

Mivel Japánban a tanárokat nemcsak egyszerűen az ismeretek továbbadójának tartják, a tanításon kívüli mindenféle egyéb iskolai tevékenységekben is nagy aktivitást követelnek tőlük. Így több időt töltenek az oktatással, ill. az oktatáson kívül is az iskolában, mint a mi tanáraink.

A szigetországban – hasonlóképpen, mint idehaza – az alsóbb szinteken tanítók óraszámja magasabb. Az elemi első négy évfolyamában 28, az 5., 6. évfolyamokban és az alsó középiskolában 25, a felső középiskolában heti 23 óra a kötelező, ezzel szemben nálunk 22 és 18 óra között van. Egy magyar tanár átlagos évi óraszámja (798) japán kollegáknak durván csak megközelítőleg a felét (47%) teszi ki.

Japánban több mint háromszáz éves hagyomány az tanárközponti oktatás, ezért a tanítási órákon elsődlegesen a tanár „szerepel”, s az előadás, a frontális oktatás dominál. A tanulók passzív jelenlevőként, fegyelmезetten ülve hallgatják az előadót. Kevésbé jellemző a diákok különböző eszközökkel történő munkáltatása, háttérbe szorul a gyerekek kreativitásának, önálló gondolkodásának fejlesztése. Emiatt gyakran kritizálják is a japán oktatási módszereket, hogy túlzottan a memorizálásra, magolásra összpontosítanak. A tanítási módszer hibái a legszembetűnőbbben a nyelvtanítás, azon belül is a beszédkészség-fejlesztés eredménytelenségében tükröződnek, ugyanis a nyelvtanra és az olvasásra koncentrált nyelvtanítás miatt a gyerekek nagyon nehezen tudnak idegen nyelven kommunikálni.

A tanárok, ill. az iskola és a szülők kapcsolata általában jó. Mivel a tanárok értékítéletét nem vonják kétségbe a szülők, ezért kevés köztük a konfliktus. Évente egyszer van tanár-szülő találkozó, rendszerint a nyári szünet előtt, de a tanév során többször is meghívják a szülőket, hogy gyermekeik órai tevékenységét megfigyeljék. Ezeket a „nyílt napokat” gyakran vasárnapra teszik, hogy a hétköznapokon elfoglalt, dolgozó apák is el tudjanak menni. A napi kapcsolattartás a szülőkkel itt is az osztályfőnökök feladata.

Összegzés

Egészeiben véve a japán oktatási rendszer nagyon jól szervezett, hatékony, és sok pozitív vonással rendelkezik. Az utóbbi években azonban a felgyorsult társadalmi, gazdasági változások és az erősödő külföldi hatások nyomán egyre több probléma merül fel. Mindezek arra ösztönzik a kormányt, hogy reformokat hajtsanak végre az oktatási rendszerben. A napjainkban is zajló megújítási törekvésekről viszont megoszlanak a vélemények. Sokan attól tartanak – s osztoznak a nézetüket –, hogy a mostani reformfolyamat, megszakítva az évszázados tradíciókat olyan változásokat eredményezhet, amelyek következtében a szinte példaképnek tekinthető oktatási rendszer pontosan az értékeit veszíti el.